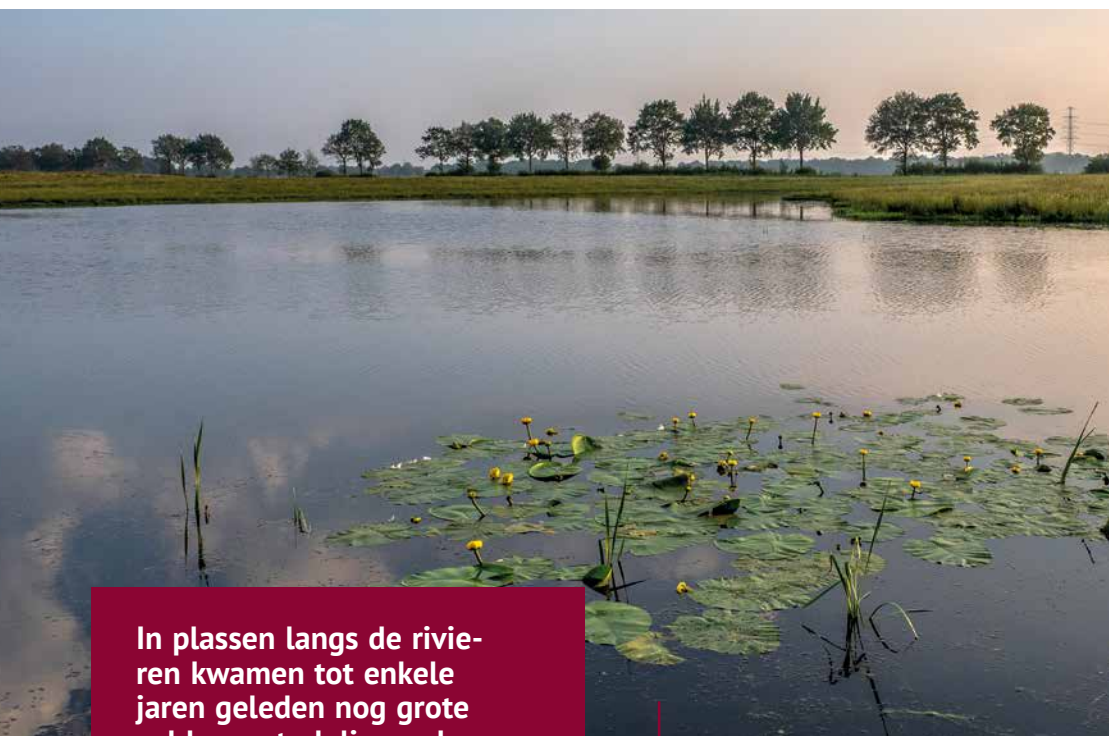

Voorjaar 2026

Ondergedoken waterplanten langs de rivieren verdwijnen

In plassen langs de rivieren kwamen tot enkele jaren geleden nog grote velden waterlelies, gele plomp en watergentiaan voor. Vrij plotseling verdwijnen ze. Wat is er aan de hand en is die neerwaartse trend te stoppen?

Gele plomp (Nuphar lutea). Foto: Jan Ubels.

bloemen drijven op het wateroppervlak (beide waterleliesoorten) of steken op korte stelen boven het water uit (gele plomp en watergentiaan). Van de vier soorten heeft alleen gele plomp ook ondergedoken bladeren. Deze zijn dun en doorschijnend.

Staatsbosbeheer en provincie Gelderland zien dat het met deze soorten overal steeds slechter gaat. Enkele jaren geleden stonden sommige plassen langs de rivieren nog helemaal vol met deze planten. Maar langs de rivieren zijn ze helemaal of bijna helemaal verdwenen. De onderzoekers Gertie Arts van Wageningen

Environmental Research en Gerben van Geest van 'Van Geest Ecologie' zijn met de vraag aan de slag gegaan.

Laag-dynamische riviermoerassen

De achteruitgang van drijvende waterplanten is vooral opvallend in buitendijkse, afgesneden rivierarmen zoals de Oude Waal bij Nijmegen en de Kil van Hurwenen. In deze plassen zijn de vroegere velden gele plomp en watergentiaan sterk afgenomen of vrijwel verdwenen. Langs de IJssel lijkt een soortgelijke trend zichtbaar en dat is zorgelijk. De drijfplanten zijn kenmerkend voor laag-dynamische riviermoerassen, en met het verdwijnen van de velden gaan ook veel andere kenmerkende soorten achteruit en wordt de successie in de plassen verstoord. De vegetaties behoren tot het habitatype H3150 (Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden), waardoor met de afname van het areaal nymphaeiden ook een duidelijke achteruitgang te zien is in oppervlak en kwaliteit van dit habitatype. De achteruitgang van waterplantenvegetaties langs de Rijntakken staat niet op zichzelf. Ook op andere plaatsen in Nederland wordt de laatste jaren een (sterke) achteruitgang waargenomen. Voorbeelden hiervan zijn laagveenplassen (zoals het Naardermeer), veenweidepolders (bijvoorbeeld Krimpenerwaard) en vele andere regionale wateren.

Snelle groei en slappe stengels

Uit hun onderzoek, onder andere aan de hand van vele luchtfoto's en waterdata, blijkt dat nymphaeidenvegetaties vooral afnemen in plassen met sterke en langdurige droogval in voorgaande jaren. De kans op droogvallen van veel uiterwaardplassen is de afgelopen twintig jaar sterk gestegen als gevolg van een toename van het aantal dagen met laag water in de rivieren tijdens het groeiseizoen. Tegelijkertijd

neemt de droogvalduur toe, wat de intensiteit van de uitdroging waarschijnlijk nog eens versterkt. Daar komt bij dat er ook steeds vaker sprake is van zomerhoogwater. Dit resulteert bij sommige kwetsbare soorten tot een heel snelle groei van stengels, waardoor ze niet stevig zijn en makkelijk afbreken. Overstroming en droogte zorgen zo samen voor verdere verzwakking van de vegetatie.

Juist de stapeling van extreme rivierpeilen in opeenvolgende jaren kan de nekslag voor nymphaeiden zijn geweest. Dit verklaart ook de sterke afname van nymphaeiden in plassen in de Gelderse Poort en langs de Waal: langs deze riviertrajecten is de peildynamiek namelijk het grootst, waardoor hier zowel de sterkste droogval als de hoogste zomerhoogwaters optreden. Langs het midden- en benedenloopse traject van de IJssel en langs de gestuwde Neder-Rijn/Lek is de peildynamiek veel kleiner, waardoor hier ook minder intensieve droogval en zomerhoogwaters voorkomen.

Tot slot wordt herstel van de vegetatie geremd door vraat van bijvoorbeeld ganzen. Het ge-graas kan zowel een rol spelen bij de achteruitgang (mogelijk worden de verzwakte planten eerder gegeten of zijn ze beter bereikbaar bij tijdelijke droogval) als het herstel van nymphaeidenvegetaties belemmeren.

Nauwelijks maakbaar

De onderzoekers adviseren vooral om zuinig te zijn op bestaande plassen met intacte vegetaties. Des te meer omdat ze een heel lange ontwikkelingstijd hebben. Watergentiaan gaat pas goed domineren in plassen ouder dan dertig jaar. Voor goed ontwikkelde vegetaties van gele plomp en witte waterlelie geldt een ontwikkelingstijd van meer dan honderd jaar. Dit betekent dat men zuinig moet zijn op bestaande plassen in het rivierengebied. De condities zijn voor deze vegetaties op korte termijn niet of nauwelijks 'maakbaar'.

Een goede bescherming kan bijvoorbeeld door bij lage waterstanden de plassen nat te houden

Witte waterlelie (Nymphaea alba). Foto: Loop Reuvekamp.

met pompen. Een andere manier is om het waterpeil in het voorjaar hoger op te zetten, waardoor de plassen minder snel droogvallen. Deze maatregel is goed te combineren met het opzetten en vasthouden van water achter een zomerkade. Om het herstel van de vegetaties te bevorderen is het zinvol om vraat van zoogdieren en vogels te voorkomen. ○

Terug naar het Korenburgerveen

Het herstel van hoogveenecosystemen staat of valt met een goede hydrologie. In het Korenburgerveen, een soortenrijk hoogveenrestant in de Achterhoek, zijn rond 2000 verschillende maatregelen uitgevoerd om regenwater langer vast te houden, de waterstanden te stabiliseren en de invloed van voedselrijk water te verminderen. Dat moet er uiteindelijk toe leiden dat de typische hoogveenvegetaties – met veenmossen en andere kenmerkende soorten – terugkeren en uitbreiden.

Hoewel vernatting een essentieel onderdeel is van het herstel van verdroogde hoogveenlandschappen zijn er ook risico's aan verbonden. Dit geldt vooral in gebieden met nog een rijke diversiteit aan insecten. Daar kan vernatting, naast verbetering van de omgevingscondities, ook leiden tot het

verschuiven van de plekken waar de condities geschikt zijn. Wanneer de uitvoering te snel plaatsvindt en het water dus plotseling veel hoger komt te staan, kunnen soorten dit mogelijk niet bijbenen en zullen uit de terreinen verdwijnen. Kort na uitvoering van de maatregelen werd daarom een eerste effectmeting

Korenburgerveen. Foto: Provincie Gelderland.

Maanwaterjuffer (Coenagrion lunulatum) is een van de zeldzame en kwetsbare soorten voor wie de veranderingen in hydrologie een risico is.
Foto: Luc Hoogenstein, Wikimedia Commons.

uitgevoerd (2002–2004). Daaruit bleek dat de soortensamenstelling van waterinsecten en andere ongewervelden inderdaad sterk was veranderd, vooral in de sterk vernatte delen van het gebied.

Veranderingen op lange termijn

In het kader van het OBN-project Vervolgmonitoring is in 2025, twintig jaar na de maatregelen, onderzocht hoe deze veranderingen zich op de lange termijn hebben ontwikkeld. Daarbij zijn dezelfde locaties opnieuw bemonsterd volgens dezelfde methodiek. Tijdens de veldbezoeken is vastgesteld dat een groot deel van de heterogeniteit in terreincondities nog aanwezig is. Eutrofe condities zijn volgens plan teruggedrongen, maar zijn deels ook wel weer opnieuw gecreëerd door de aanleg van nieuwe wateren aan de rand van het gebied.

Wel is het totaal aantal soorten iets lager in vergelijking met twintig jaar geleden. Ook zijn er aanzienlijke verschillen in ontwikkeling tussen de verschillende locaties. Allereerst zijn er locaties waar de soortensamenstelling door de tijd heen zeer constant is gebleven. Dit zijn grotere waterlichamen op zandgronden die weinig

door de maatregelen beïnvloed zijn. Daarnaast zijn er locaties die sterk beïnvloed waren door de kortetermijneffecten van de maatregelen, maar die op de lange termijn weer zijn teruggeveerd naar de Ausgangssituatie. Tot slot zijn er locaties die een doorgaande verandering laten zien. Dit zijn vooral de voorheen wat voedselrijke delen die de afgelopen jaren mede door de maatregelen voedselarm zijn geworden. De soortensamenstelling past zich daaraan aan.

Verdergaande erosie

Dat er slechts tien locaties zijn bemonsterd maakt het lastig om harde conclusies te verbinden aan de vervolgmonitoring, omdat de veranderingen nog steeds gaande zijn. Helaas doen de analyses wel vermoeden dat er een verdergaande erosie is van de soortenrijkdom, iets wat ook landelijk voor allerlei insectengroepen speelt. ●

Nieuwkoopse Plassen. Foto: Marianne de Wit.

als gevolg van maatregelen ten gunste van andere soorten of habitattypen. Zo is er habitat verloren gegaan door het weer opengraven van verlande petgaten om het proces van verlanding van open water naar veenmosrietland in stand te houden. De provincie Zuid-Holland vroeg daarom advies aan het Deskundigenteam Fauna hoe ze het leefgebied van de noordse woelmuis weer op orde kan krijgen.

Waterhuishouding

Volgens onderzoeker Dick Bekker van de Zoogdiervereeniging, die voor het deskundigenteam een adviesrapport schreef voor het deskundigenteam, zijn veranderingen in de waterhuishouding zoals waterpeilverlaging en het opheffen van de getijdenbeweging, de grootste bedreiging voor de noordse woelmuis. Hierdoor zijn de gebieden waar de noordse woelmuis van oudsher de enige aanwezige woelmuizensoort was, geschikt geworden voor aardmuis en veldmuis. Ook intensiever landgebruik (zowel maaien als beweiding), het verdwijnen van moerasgebieden, vestiging van industrie, vuilstort en toenemende recreatiedruk hebben een nadelige invloed.

Om de noordse woelmuis te behouden is het allereerst belangrijk om terreinen waar de soort als enige woelmuizensoort leeft, te isoleren van andere terreinen. Dan krijgt de noordse woelmuis geen concurrentie meer van andere muizen. Verder kunnen aanpassingen in het oeverbeheer leiden tot biotoopbescherming en helpt periodiek maaien in plaats van het hele terrein in één keer. In het laatste geval is wordt in een keer al het habitat, weliswaar tijdelijk, ongeschikt. Verder adviseert Bekker om beboste percelen te kappen waardoor nieuwe habitat

ontstaat. Vooral in het westelijke deel van de Nieuwkoopse plassen liggen meerdere percelen die in de afgelopen decennia zijn verbost en daarmee verloren zijn gegaan voor de noordse woelmuis.

Lisdodden en cranberries

Ook in het agrarische gebied zijn mogelijkheden om het leefgebied te verbeteren. Daar is het vooral van belang dat het terrein niet te intensief begraaasd wordt: extensieve runderbegrazing in de periode april tot september met minder dan 1,5 dier per hectare zou heel goed passen bij de habitat van de noordse woelmuis. Het kan nog eens extra zinvol zijn om de oeverzones ongeveer twee meter breed permanent uit te rasteren.

Ook is het voor de Nieuwkoopse Plassen interessant om te kijken of er alternatieve vormen van landbouw zijn met daarin mogelijkheden voor noordse woelmuizen, schrijft Bekker. Natte teelten, zoals lisdoddenteelt, lijken voor de hand liggende opties, want die leveren geen geschikt leefgebied op voor andere muizen maar wel voor de noordse woelmuis. Uit onderzoek blijkt dat de lisdoddenvelden zelf geen habitat vormen voor noordse woelmuizen, maar dat de oevers van de bekkens wel interessant zijn voor de soort. De cranberrieteelt biedt mogelijk meer kansen, aangezien het een vegetatietype is met sterke verwantschap met veenmosrietland, een habitattype waarbinnen de soort ook in de Nieuwkoopse Plassen voorkomt. Er is nog geen onderzoek aan gedaan, maar cranberrieteelt kan wellicht in de toekomst wel extra habitat opleveren. ●

Ruimte voor de noordse woelmuis

De noordse woelmuis staat op de Rode Lijst van zoogdieren in Nederland en is als enige prioritaire soort genoemd in de Habitatrichtlijn. Toch lukt bescherming maar moeilijk. De provincie Zuid-Holland vroeg advies aan het OBN-deskundigenteam fauna hoe ze het leefgebied van de noordse woelmuis op orde kan krijgen.

Noordse woelmuis. Foto: Sigi27, Wikimedia Commons.

De noordse woelmuis heeft een aparte ondersoort die alleen in Nederland voorkomt. Het diertje leeft in hoge vegetaties met vooral grasachtige planten. In gebieden waar ook andere woelmuizen voorkomen, leeft de soort in natte terreinen, zoals rietland, moeras, zeer extensief gebruikte weilanden, drassige hooilanden, vochtige duinvalleien en periodiek overstroomde terreinen.

Doordat de noordse woelmuis geen watervrees heeft, kan hij goed eilandjes bereiken, waar hij dan vaak als enige woelmuis voorkomt. In

gebieden waar geen andere woelmuizen leven, wordt hij ook wel aangetroffen in drogere gedeelten, zoals in wegbermen of zelfs in droog naaldbos. De noordse woelmuis staat op de Rode Lijst van zoogdieren in Nederland en is als enige prioritaire soort van ons land genoemd in de Habitatrichtlijn.

Des te belangrijker dus om de soort goed te beschermen. Maar dat is nu juist iets wat vaak maar moeilijk lukt. In het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haack bijvoorbeeld geldt een instandhoudingsdoel (behoud), maar de laatste jaren lijkt de soort achteruit te zijn gegaan, onder andere door verlies aan habitat

RAAD EN DAAD

Beleidsmakers en beheerders zitten vaak met kennisvragen waarvan het antwoord niet direct is terug te vinden in een rapport. En dat terwijl collega's en wetenschappers het antwoord vaak wel in hun hoofd hebben of relatief gemakkelijk kunnen formuleren. Voor dit soort vragen hebben we de Raad en Daad-functie in het leven geroepen.

Voor de beantwoording wordt geen nieuw onderzoek uitgezet, maar gebruiken de OBN-deskundigen beschikbare resultaten en ervaringen, die op een nieuwe manier gebundeld worden. In het Uitvoeringsprogramma Natuur zijn extra mogelijkheden voor deze vorm van adviseren, omdat het kortere trajecten mogelijk maakt, die sterk praktijk- en probleemoplossend gericht zijn.

- Het advies wordt gepubliceerd zodat ook andere beheerders daarvan kunnen leren.
- Het advies is gratis. De tegenprestatie voor de aanvrager is om de resultaten van het advies breder te delen in bijvoorbeeld een workshop of presentatie.
- Kijk voor eerdere Raad en Daad-adviezen op de website Natuurkennis onder 'Beheeradviezen'.

Voor het aanvragen van een Raad en Daad advies kunt u contact opnemen met g.vanduinhoven@vbne.nl

OBN Nieuws is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.
Redactie: Geert van Duinhoven
Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen, info@vbne.nl
Lay-out: Communicatiebureau De Lynx
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

samen werken aan
natuurherstel